

УДК 304.4.: 316.42

Г. М. Пилипенко, доктор економічних наук,
професор кафедри економічної теорії
та основ підприємництва
ДВНЗ “Національний гірничий університет”

ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВНОГО І НАДНАЦІОНАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Розглянуто вплив глобалізації на особливості функціонування держави, обґрунтовано необхідність формування держави нового типу, здатного забезпечити захист національних інтересів у світовому масштабі.

Рассмотрено влияние глобализации на особенности функционирования государства, обоснована необходимость формирования государства нового типа, способного обеспечить защиту национальных интересов в мировом масштабе.

The influence of globalization on the features of the functioning of the state in the context of globalization, the necessity of the formation of a new type, capable of ensuring the protection of national interests in the world.

Ключові слова. Держава, державне регулювання, інтернаціоналізація, глобалізація, наддержавні інститути регулювання, глобальний фінансовий капітал, інституціональні перетворення.

Вступ. Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується посиленням процесів глобалізації та відзначається тенденціями господарсько-політичного об'єднання країн на основі розвитку глибоких, стійких взаємозв'язків та поділу праці між національними господарствами, взаємодії їхніх структур і регулювальних механізмів. Ці тенденції не можуть не впливати на вектор розвитку вітчизняної економіки, а отже, мають ураховуватися під час розробки напрямів реформування економіки України та визначення пріоритетів і механізмів її інтеграції в систему міжнародного поділу праці.

Реформи, які здійснюються в Україні, з одного боку, зруйнували відпрацьований механізм регулювання економіки, в якому держава виконувала провідну роль, з іншого – ще не створили ефективного нового механізму. Тому глобальні процеси здійснюють нині дестабілізуючий вплив на внутрішню економіку і створюють пряму загрозу національній безпеці. Послаблення регулювальних функцій держави на фоні незавершеності інституціональної розбудови українського суспільства суттєво знижує можливості пом'якшення наслідків руйнівних фінансових криз, що є необхідною умовою стабільного функціонування національної економіки. Через те надзвичайно актуальне питання про співвідношення механізмів національного та наднаціонального регулювання, пошук напрямів ефективною інтеграції української економіки у глобальний простір.

Теоретичні досягнення таких видатних представників світової економічної думки, як Д. Лендлер, Р. Манделл, Дж. Стігліц, М. Флемінг та інших, є яскравим свідченням високого ступеня актуальності проблематики, пов'язаної з функціонуванням глобальної економіки. Дослідженню різних сторін процесу глобалізації присвячено й праці таких вітчизняних і російських економістів, як О. Білорус, І. Єгоров, В. Іноземцев, І. Осадча, О. Скаленко, Ю. Шишков, Ю. Пахомов та ін.

© Г. М. Пилипенко, 2013

Однак, попри певний ступінь доопрацювання, ще багато теоретичних і практичних аспектів процесів глобального розвитку залишаються невизначеними. Так, недостатня увага у вітчизняних дослідженнях приділяється проблемам зміни співвідношення між національним і глобальним регулюванням економіки, трансформації міжнародних відносин та економічної ролі держави. У науковій літературі досліджується, в основному, роль міжнародних регулювальних інститутів, а їхній взаємодії з механізмами національного державного регулювання уваги приділяється недостатньо. Тому з поля зору дослідників усувається той факт, що в сучасних умовах глобального розвитку питання співвідношення між національними й міждержавними інститутами регулювання формується на складнішій основі і ставиться досить гостро, а саме: наскільки в умовах глобалізації національна держава може взагалі виконувати свої економічні функції.

Постановка завдання. Мета даної статті – розгляд економічних функцій держави в умовах глобалізації, обґрунтування необхідності формування держави нового типу, здатної забезпечити захист національних інтересів у світовому масштабі.

Результати дослідження. Глобалізація відкриває перед національними державами значні переваги в економічному розвитку, однак не позбавляє їх негативних наслідків. Розглядаючи плюси й мінуси інтеграції для різних груп країн, відомий російський теоретик інтеграційних процесів В. Зуєв виділив дві суперечливі тенденції перебігу даних процесів. З одного боку, чітко проявляється закономірність отримання значних переваг від інтеграції не слаборозвиненими, а переважно розвиненими країнами, в економіці яких склалася розвинута фінансова інфраструктура і сформувався потужний комплекс галузей обробної промисловості, що забезпечив широку диверсифікацію експортно-імпорتنих операцій країни та її глибоке включення в міжнародний поділ виробничого процесу. З іншого – мають місце також приклади суттєвого підвищення рівня економічного розвитку саме за рахунок інтеграційних процесів таких країн, як Іспанія, Греція, Португалія, Ірландія, що не відзначалися потужним економічним потенціалом до членства в міжнародних організаціях [1, 10–11]. Однак у подальшому багато з таких країн стали зазнавати певних труднощів.

Таким чином, пояснити суперечливі тенденції глобального розвитку неможливо без уведення в економічний аналіз політичної складової. Як зазначає А. Етціоні, "...половинчата інтеграція (тісна в економічній сфері, проте слабка в політичній) не може бути стійкою. Ринки та національні господарства не є ізольованими системами, що самостійно функціонують, а тісно інкорпоровані в державу та суспільство, є їх невід'ємною частиною ... в ліберальних країнах усі значні рішення у сфері економічної політики мають прийматися з урахуванням національних цінностей і консенсусу, розробленого в результаті політичних домовленостей. В іншому випадку стан відчуження досягає такого рівня, коли виникає загроза стабільності режиму. Саме так відбулося в Аргентині, Туреччині, Індонезії – країнах, уряди яких добросовісно виконували рекомендації Міжнародного валютного фонду, хоча це й підірвало внутрішньополітичний і соціальний консенсус" [2, 253]. Очевидно, що участь країн у міжнародних організаціях, їх підпорядкованість міждержавним органам регулювання не позбавлена соціально-економічних і політичних суперечностей.

Дійсно, якщо півстоліття тому всі уряди країн здійснювали свою функціональну роль практично самостійно й у повному обсязі, то з розвитком процесів глобалізації суверенітет національних держав починає поступово порушуватися. Сучасний етап інтернаціоналізації є процесом формування єдиного світового економічного, фінансового, інформаційного й гуманітарного простору, що закономірно зумовлює зниження ролі державних бар'єрів на шляху руху товарно-грошових потоків. Основні фактори виробництва й обміну: інформа-

ція, технології, гроші, трудові ресурси, товари та послуги – досить легко переміщуються через національні кордони. Унаслідок цього в національних держав дійсно залишається все менше можливостей регулювати ці потоки і впливати на міжнародні господарські процеси економічними засобами.

Закономірно, що в таких умовах починає зароджуватися тенденція до створення міждержавних організацій, які дозволяють окремим країнам отримати певний захист від негативних процесів глобалізації. Однак така захищеність не характерна для всіх країн, що увійшли до подібних організацій. До виникнення міждержавних інститутів регулювання національні держави завжди мали вирішальний голос у визначенні параметрів взаємодії з іншими державами на міжнародній арені. Саме на національному рівні приймалися основні політичні рішення, що торкалися виробництва, розподілу й використання економічних ресурсів, забезпечувалися чітко визначені напрями національної безпеки та підтримувався баланс між економічно ефективним і справедливим розвитком суспільства. На етапі сучасної інтернаціоналізації: цей баланс порушується, оскільки виникає невідповідність реальних повноважень між традиційними інститутами прийняття рішень і новими організаціями, які здійснюють контроль над ресурсами й економічними процесами, необхідними для реалізації їхніх регульованих функцій. На практиці виявляється, що національні держави, з одного боку, делегували значну частину своїх економічних функцій і повноважень міждержавним політичним та економічним органам, а з іншого – самі потрапили під їх регулювальний вплив. Останній проявляється в різних формах і призводить до неоднозначних наслідків.

Перш за все, відзначимо, що головними суб'єктами сучасної економіки стають глобальні корпорації, міцність яких сполучається з міцністю своїх національних держав. Ці утворення формують особливий тип поведінки урядів країн базування транснаціонального капіталу, який зводиться до тотального контролю над світовим ринком і кожною його складовою, що представлена внутрішнім ринком окремої країни, стирання економічних, культурних і політичних кордонів між націями, підкорення своїм інтересам конкурентних переваг кожної з них, створення сприятливої для себе глобальної фінансової, інформаційної, правової і навіть силової інфраструктури.

“Свідомо чи ні, але міждержавні інститути, створені за взаємною згодою держав і глобального капіталу, здійснюють сьогодні скоординований за ініціативою останнього тиск на власні держави-учасниці й незалежні держави з метою систематичного розчищення всього того, що могло б послабити вільний рух капіталу або свободу ринкової економіки”, – зазначається в дослідженнях РАН [3, 479].

Через це міжнародні організації намагаються домінувати над національними державними інститутами, усуваючи будь-які перешкоди на шляху міжнародного руху економічних ресурсів. Для цього існують досить дієві інструменти легального впливу, оскільки більшість міжнародних організацій, відповідно до своєї компетенції та статуту, наділені певними повноваженнями, що дозволяють їм обмежувати права національних держав на втручання у процес економічного розвитку країни. Якщо раніше особливістю функціонування міждержавних інститутів завжди був рекомендаційний характер створюваних ними резолюцій і переважно непрямий характер інструментів регулювання міжнародних економічних процесів, то в сучасних умовах убачається явна зміна їх поведінки. Зокрема, фінансова допомога нині надається через непростий механізм різних умов і вимог, які досить часто сприяють досягненню панівних позицій окремих країн. Тому виникає необхідність пошуку нових, ефективніших форм регулювання міжнародних процесів.

У ході вибору останніх слід зважати на подвійну роль самої національної держави в умовах глобалізації. З одного боку, будь-яка держава без активного виходу на міжнародний

рівень регулювання втрачає контроль самостійного управління економічними процесами, які досягають глобального рівня. Унаслідок цього вона об'єктивно змушена передати частину своїх повноважень певним міжнародним регулювальним організаціям, щоб відновити втрачений контроль і вже через структури міжнародних організацій відновити свою регулювальну роль в економічній сфері. Але при цьому держава також має зберегти максимально високий національний контроль і суверенітет, здатність протистояти рішенням міжнародної організації, які суперечать національним інтересам.

Вирішення даних суперечностей, на думку багатьох учених, досягається через створення наднаціонального механізму регулювання, який є системою правил і процедур, порядком функціонування міжнародної організації, що схвалений державами і за її згодою виходить з-під національного контролю в межах, які завчасно визначаються міжнародними домовленостями [4, 80]. Науковці єдині в тому, що такий механізм найефективніший у сучасних умовах регулювання міжнародних економічних процесів [5; 6].

Головна відмінність наднаціонального інституту полягає в тому, що його діяльність визначається не національними урядами, які входять до його складу і встановлюють межі для регулювання певних сфер міжнародних економічних відносин (як це відбувається в міжнародних організаціях), а безпосередньо самим цим органом на основі власних правил, політичної лінії та моральних стандартів. Таке становище наднаціонального регулювального органу детермінує виконання окремими країнами та національними суб'єктами господарювання постанов зазначеного органу незалежно від спеціальних рішень своїх урядів. Для цього застосовуються спеціальні правові інструменти (штрафи, заборона певних видів діяльності тощо). Прикладом такого механізму нині може вважатися Міжнародний карний суд, який у винесенні рішень орієнтується не на законодавчі норми окремих держав, а на міжнародне право, оскільки більшість держав узяти на себе зобов'язання виконувати його рішення. Іншими прикладами є Світова організація торгівлі, Кіотський протокол, окремі структури регулювання Європейського Союзу тощо.

Наднаціональні органи непідконтрольні представникам окремих національних держав і, відповідно, їх парламентам. Водночас вони не мають власного органу, який би міг контролювати їхню діяльність. Таке становище наднаціонального регулювального інституту ставить під сумнів аргументи тих дослідників, які сподіваються на вирішення суперечностей між національним і міждержавним регулюванням через таке інституціональне утворення.

Висновки. Незважаючи на те, що реальність демонструє еволюційний процес виникнення наднаціональних інститутів регулювання в окремих сферах функціонування світової економіки, вважаємо, що вихід міждержавного регулювання виключно на наднаціональний рівень неможливий. Для досягнення повноцінної наднаціональності окремим державам недостатньо просто поділитися суверенітетом: необхідно сформувати особливий рівень влади, яка б виступала верховною щодо національних держав. А це ставить питання про її легітимність. Історичні умови становлення й розвитку національних урядів регулювання, політична культура й ментальність народів не дають підстав сподіватися на формування в близькій перспективі стійкого наднаціонального органу регулювання, який може успішно функціонувати тільки за умови поєднання ціннісних систем і державної влади національного рівня з інтересами міжнародної політичної та економічної спільноти.

Тому більш прийнятним, на наш погляд, є встановлення меж регулювання на принципі субсидіарності. Він означає, що наднаціональні органи приймають відповідні рішення тільки в тому випадку, коли на рівні окремої країни національне регулювання менш ефективне. Отже, національний, міжнаціональний і наднаціональний рівні регулювання виявляються взаємодоповнювальними.

Найчутливіші сфери щодо взаємозалежності економік різних країн (охорона навколишнього середовища, використання атомної енергії, розробка єдиних медичних норм і освітніх стандартів тощо) мають регулюватися наднаціональними органами, оскільки прийняття й виконання рішень у межах традиційних міждержавних структур неефективне з погляду оперативності досягнення консенсусу між країнами-учасницями відповідного процесу.

В інших випадках домінуючим оператором численних форм регулювання міжнародних відносин має бути національна держава. Наднаціональне регулювання створює єдине економічне й політичне середовище для держав, вирішує конфлікти, однак воно не повинно підміняти собою національний суверенітет.

За таких умов перед Українською Державою виникають принципово нові завдання, які вона повинна виконувати у процесі внутрішніх інституціональних перетворень. По-перше, вона має стати сильним конкурентом на світових ринках, здатним забезпечити національну безпеку. По-друге, вона має сприяти завершенню інституціональних перетворень і, особливо, формуванню великих національних фінансових компаній, здатних протистояти глобальному фінансовому капіталу. А це потребує об'єктивного посилення ролі держави. Стабільність політичного устрою, стійкість господарського розвитку, безпека й правопорядок, надання суспільних благ і забезпечення належного рівня державних доходів для виконання визначених функцій – це головні критерії могутності держави. Тому, незважаючи на вплив глобальних процесів, держава зберігає свою роль, вона не зменшується, а навпаки, посилюється через зміну пріоритетів і механізмів її втручання. Таким чином, для умов України першочергове завдання – створення сильної держави, яка, виступаючи ініціатором реформ, створюючи демократичні інститути, за рахунок чіткого економічного регулювання могла б утілювати в життя політичні курси й нею ж прийняті закони, сприяти захистові національних інтересів у глобальному просторі.

Література

1. Зуев В. Н. Наднациональный механизм в системе глобального и регионального регулирования / В. Н. Зуев // Вестник международных организаций. – 2010. – № 4 (30). – С. 10–20.
2. Этциони А. От империи к сообществу: новый подход к международным отношениям / Этциони А. ; пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Ладомир, 2004. – 384 с.
3. Социально-экономические модели в современном мире // Междунар. ассоциация акад. наук, РАН ; под общ. ред. К. И. Микульского. – М. : Экономика, 2003. – 757 с.
4. Зуев В. Н. Наднациональный хозяйственный механизм Европейского Союза / Зуев В. Н. – М. : ИД ГУ ВШЭ, 2007. – 268 с.
5. Білоус О. Г. Глобальна перспектива і сталий розвиток / О. Г. Білоус, Ю. М. Мацейко. – К. : МАУП, 2005. – 492 с.
6. Глобальный мир: антикризисные императивы, модернизация, институты : материалы Международной научно-практической конференции (Ростов-на-Дону, 24–26 мая 2012 г.) : в 3 т. – Т. 1 ; под ред. А. Ю. Архипова, Ю. М. Осипова, В. А. Алешина, В. Н. Овчинникова. – М. : Вузовская книга, 2012. – 428 с.